

גיליון מס' 33

מסכת עירובין דפים ז'-י"ג

כ"ו מנחם אב - ב' אלול, שבוע פרשת שופטים, תש"פ

עירוב צורת הפתח בשטח פתוח

(עירובין יא ע"א)

אנשים שנמצאים בשבת בשטח פתוח (מטיילים; תנועות נוער הנמצאים במחנה בשבת; חיילים הנמצאים באימון או בסדרה ומקימים מאהל לזמן קצר) ועושים עירוב צורת הפתח בארבע רוחות. האם עירוב זה תקין. העילה לדיון בשאלה זו היא בעקבות דברי השולחן ערוך שפסק כתוספות וכרא"ש ש"בבקעה לא מהני בשכל הרוחות ע"י צורת הפתח".

עירובין יא ע"א

...אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: מעשה באדם אחד מבקעת בית חורתן שנעץ ארבע קונדיסין בארבע פינות השדה, ומתח זמורה עליהם, ובא מעשה לפני חכמים, והתירו לו לענין כלאים - ואמר ריש לקיש: כדרך שהתירו לו לענין כלאים - כך התירו לו לענין שבת. רבי יוחנן אמר: לכלאים - התירו לו, לענין שבת - לא התירו לו.

תוספות עירובין יא ע"א ד"ה אילימא

...וא"ת הואיל ומהני צורת הפתח מכל ד' רוחות, א"כ גבי פסי ביראות למה הוצרכו לארבעה דיומדין ולא הוי שרי אלא לבהמה בין לר"מ ובין לר' יהודה היה להם לעשות ד' קונדיסין וזמורה על גביהן לרב בעשר ולמתני' ביתר מעשר, וגבי שיירא [לקמן טו ע"ב] נמי אמאי צריך שלשה חבלים זה למעלה מזה או קנים פחות פחות מג', יעשו צורת הפתח מד' רוחות? ואומר ר"י לפי שלא היה מתקיים כל כך משום דאתו גמלי ושדו ליה, וגם בקל יכול ליפול ברוח שאינה מצויה לפי שהיו צריכין להגביהו מן הגמלים הנכנסים שם לשתות וכן בשיירא. ועוד דבשיירא אין להתיר כמו בחצר שמוקף לדירה.

רא"ש עירובין א, יג

מעשה באדם אחד מבקעת בית חורתן שנעץ ד' קונדיסין בארץ ומתח זמורה על גביהן ובא מעשה לפני חכמים והתירו לו לענין כלאים. אמר ר' שמעון בן לקיש כדרך שהתירו לו לענין כלאים כך התירו לו לענין שבת. ור' יוחנן אמר לכלאים התירו ולא לשבת ומוקי לה במן הצד ובדרב חסדא קמפלגי אבל על גבן מודה רבי יוחנן דצ"ה מהניא אף מד' רוחות לרב בעשר ולמתני' אפילו יותר מעשר. וא"ת ולמה הוצרכו לעשות פסין לביראות (לקמן דף יז ב) וגם לא התירו אלא בבהמת עולי רגלים ולא לאדם (לקמן דף כ ב) ובקל היה יותר לעשות צורת הפתח מד' רוחות ואפילו ליותר מעשר כמתני' וי"ל דלא היה מתקיים כ"כ דאתו גמלים ושדו ליה וגם נקל ליפול ברוח שאינה מצויה לפי שהיו צריכין להגביהן מפני הגמלים, וכן צ"ל גבי שיירא שחנתה בבקעה (לקמן טז ב) שמקיפין שלשה חבלים זה למעלה מזה או קנים בפחות מג' ולא עבדי צורת הפתח. אי נמי הא דשרינן פיאה בחצר ובמבוי שיש בה דיורין אבל בבקעה דלית בה דיורין לא שריא.

- הסבר את קושיית התוספות והרא"ש על דברי הגמרא.
- לפי התירוץ הראשון, מדוע לא התירו צורת הפתח בביראות, והאם ברמה העקרונית צורת הפתח היתה יכולה להועיל?
- לפי התירוץ השני, באיזה מצב מועיל צורת הפתח, ומדוע לא מועיל בבקעה?

הטור, ובעקבותיו השולחן ערוך פסקו כמו התירוץ השני בתוספות, והבית יוסף הסביר את פסק ההלכה.

טור אורח חיים הלכות שבת סימן שסב

ור"י פי' אפילו לא נעץ אלא ד' קונדיסין בארבע רוחות ועשה צורת הפתח על גביהן שרי. וה"מ בחצר ומבוי שיש בהם דיורין, אבל בבקעה שבא לעשות היקף לטלטל בתוכו, לא מהני. ודוקא בשכל ד' הרוחות ע"י צורת הפתח בהא אמרינן דלא מהני בבקעה, אבל היה ההיקף כתיקונו אלא שיש בו פרצות יותר מעשר מהני ביה צורת הפתח אפילו אם הפרוץ מרובה.

בית יוסף אורח חיים סימן שסב

וכתב רבינו כדברי הרא"ש בתירוץ השני דלא שרי פיאה [צורת הפתח] אלא בחצר ומבוי ולא בבקעה מפני שהוא מחמיר.

מה הסיבה להחמיר? בשולחן ערוך הרב, ובערוך השולחן נימקו את דברי הטור:

הרב שניאור זלמן מלאדי, שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שסב סעיף יט

אם עשה צורת פתח אפילו לפרצה יתירה מעשר מותר מפני שאין כאן פרוץ כלל במה דברים אמורים בחצר ומבוי שיש בהם דיורים ומקיפים אותם לדירה ולא בשביל היתר טלטול בלבד לכן מועיל בהם כשהיקף דירתם הוא על ידי צורת פתח מד' רוחות. אבל בבקעה שבא לעשות בה היקף כדי להתיר לטלטל בתוכו, אינו מועיל מדברי סופרים כשכל הד' רוחות מוקפות על ידי צורת פתח בלבד. אבל אם ההיקף הוא כתיקונו אלא שיש בו פרצות יתירות על עשר מועיל בהן צורת פתח אפילו אם הפרוץ מרובה על העומד.

הרב יחיאל מיכל אפשטיין, ערוך השולחן אורח חיים סימן שסב סעיף ל

...וטעמו של דבר דמן התורה גם בבקעה מועיל, אלא מפני שאין שם דיורין ומחיצות ונראה כרשות הרבים או ככרמלית, לכן אסרו חכמים. אבל כשיש היקף כתיקונו הרי לא נראה כרשות הרבים וככרמלית. ולהרמב"ם [הל' שבת טז, טז] פשיטא דמהני גם בבקעה כיון דאין הפרוץ מרובה. ולדינא בוודאי קיי"ל כדעת רוב הפוסקים וכן מבואר מדברי רבינו הב"י בסעיף י' שהביא דעת הרמב"ם כדיעה יחידי ע"ש.

- ע"פ שולחן ערוך הרב וע"פ ערוך השולחן, מה הסיבה שחכמים קבעו שלא מועיל עירוב צורת הפתח בבקעה?
- לפי אחד ההסברים החיסרון הוא בצורת הפתח עצמה, ולפי אחד ההסברים החיסרון הוא באופי השטח שצורת הפתח מקיפה.
- התאם את שני ההסברים הללו, כסיכום לדברי שולחן ערוך הרב, וכסיכום לדברי ערוך השולחן.

מהרמב"ם ע"פ פירוש המגיד משנה, משמע אחרת:

רמב"ם הלכות עירובין א, ג

וכן יושבי אהלים או סוכות או מחנה שהקיפוהו מחיצה אין מטלטלין מאהל לאהל עד שיערבו כולן, אבל שיירה שהקיפוה מחיצה אין צריכין לערב אלא מוציאין מאהל לאהל בלא עירוב לפי שהן כולן מעורבין ואין אותן אהלים קבועין להן.

מגיד משנה

דברי רבינו בכאן הם לומר שהאהלים שבמחנה הקבוע ועומד באותו מקום ימים צריכין הן לערב, אבל אהלים שבשיירה שהשיירה הולכת לדרכה ונחו שם מפני השבת ועשו אהלים פטורים הם מלערב לפי שאינם קבועין. ומבואר כן בירושלמי (עירובין א, י) "תני אהלים שבמחנה צריכין עירוב, שבשיירה אין צריכין עירוב".

הרב ישראל מאיר הכהן מראדין, ביאור הלכה סימן שסו סעיף ב

אבל שיירה - עיין בהרב המגיד ומשמע ממנו דחילוקא דמחנה משיירה הוא בזה דבמחנה מיירי שחונים ימים רבים ובשיירה מיירי שאין חונים רק ליום אחד דהיינו מפני השבת והעתיקו כן איזה מפרשים. אבל אין זה הכרח במשמעות דברי הרמב"ם. [1] ובאמת מנ"ל זה ואדרבה הסברא נותנת דה"ה אם השיירה חונה איזה ימים כמו שמצוי בהולכי במדבר שמפני איזה סיבה צריך להמתין איזה ימים דג"כ אין צריכין לערב דבזה שייכא ג"כ סברת הרמב"ם דאין אותן אהלים קבועים להם [2] ואמינא עוד דאפשר דגם במחנה שחונים ימים אם רק מחזיקים בדרך הרי הם כשיירה ובהו ג"כ שייכא סברא דאין אותם אהלים קבועים להם כעת ולא עמדו רק לפוש או מסיבה אחרת. ולענ"ד נראה שמחזורתא דמילתא כמו שפרשנו במשנה ברורה דמחנה פירושו מה שאנו קורין בלשון אשכנזי לאגער [מחנה קבוע], ולא מיירי כלל בחיל שהולך ממקום למקום רק מיירי שחונין במקום אלא שאינם חונין בבתיים רק על פני השדה כמו שידוע שהחיללות של מלך חונין בקיץ על פני השדה רק שמעמידין כמו אהלים, ואשמעי' דגם אהלים של ארעי כאלו ג"כ בכלל בתיים המה ושייכא בהו גזירת הוצאה מרשות לרשות וכ"ז בכעין מה שציירתי דעכ"פ חונים בקביעות אבל לא בהולכים בדרך בזה ליכא לחלק כלל בין מחנה לשיירה ובין יום אחד לב' ימים, אלא כל שאינם קבועים את עצמם לזמן מרובה בודאי לא גזרו בזה.

ודע דעיקר דינא דשיירה אינו ברור ורוב הפוסקים הראשונים חולקים ע"ז...

- הסבר את פירושו של הרב המגיד בענין שיירא, ומדוע הביאור הלכה לא קבל את פירושו?

כאמור בדברי הפתיחה, שאלה זו היא יישומית בנוגע למטיילים שנמצאים בשבת "שטח", לתנועות נוער שנמצאים בשבת במחנה, ולחיילים הנמצאים באימון או בסדרה למשך מספר ימים, ונמצאים במאהל בשבת. פוסקים בני זמננו עסקו בשאלה זו.

הרב אברהם שרמן [חבר בית הדין הרבני הגדול, וקודם לכן שימש כרב צבאי - רב פיקוד מרכז], דן בשאלה עד כמה דומים תנאי מיקומה של יחידה צבאית בשדה ובמאהל צבאי לשיירא בבקעה. לפיו, כדי לקבוע את הגדרת הארעיות בשהייה בבקעה במחנה ובמאהל יש לבחון האם יש לדמות זאת לדין יושבי צריפים ביחס למדידת תחום שבת, או בהשוואה לקביעת אהל לענין עירוב חצרות.

הרב אברהם שרמן, "עירוב צורת הפתח בתנאי שדה בצבא", עמ' 195-202

כדי לקבוע אם צורת הפתח מועיל כעירוב לטלטול במאהל של יחידה צבאית בתנאי שדה שבדרך כלל יוצאים לזמנן קצר מל' יום, יש להכריע לאיזו הלכה מהלכות עירובין נדמה את דיני צורת הפתח. אם נדמה לדיני עירובי תחומין בענין יושבי אהלים, שאין להם דין עיר, ולפיכך אין מודדים להם אלפיים אמה אלא מפתח בתייהם, שהאהלים הופכים לדיור קבוע רק אם קיימים לר' יום ויותר (שו"ע אורח חיים סי' שצח, י, ושם במשנה ברורה בשם הפרי מגדים). לפי זה גם בדיני צורת הפתח הנ"ל, המאהל יקבל שם דיור קבוע רק אם הוקם למשך זמן של למעלה מל' יום. ופחות מכך לא נקרא מקום דיורין קבוע ולכן לא מועיל צורת הפתח מד' רוחות לטלטול למאהל ארעי זה. ומאידך אם נדמה דיני צורת הפתח מד' רוחות הנ"ל לדיני עירוב חצרות ביחס לשיירה שהקיפה מחיצה שכל אהליה מעורבין ומטלטלין מאהל לאהל כיון שאין אותם אהלים קבועים להם, ובהלכה זו כתב הרב המגיד (הלכות עירובין א, ג) וכן דייקו הפוסקים מדבריו שארעיות זו בשיירה נובעת מכך שנחו שם רק מפני השבת ואם הקימו את האהלים לימים רבים יותר מאשר שבת או יום אחד, הם נקראים קבועים וצריך לערב עירובי חצרות ביניהם, כמו כן נאמר גם ביחס להלכה שנאמרה ביחס לצורת הפתח מד' רוחות בשיירה, שאינה מועילה כגדרי שיירה שנאמרו בעירובי חצרות הארעיות נובעת מדברי הרב המגיד מזה שהשיירה חנתה, אך אם השיירה חנתה לדיור למספר ימים רב יותר שוב אינה נקראת קבועה ויקראו האהלים מקום קבוע כדיורין ותועיל צורת הפתח מד' רוחות.

- מה ההבדל במעשי לענין עשית עירוב צורת הפתח לחיילים הנמצאים בעת אימון במאהל

בשבת בשטח פתוח, לפי שתי האפשרויות?

לאחר הצגת שתי האפשרויות, ציין הרב שרמן בקצרה, את פסיקתו של הרב שלמה גורן בענין, בעת היותו הרב הראשי לצה"ל. להלן דברי הרב גורן, ולאחר מכן נשוב לדברי הרב שרמן.

הרב שלמה גורן, "תוקפם של עירובין בשדה", שו"ת משיב מלחמה, חלק ב, עמ' ג-

ט

איך מועיל עירוב צורת הפתח במאהל צבאי בשדה? ואם לא נתיר להשתמש בשדה בצורת הפתח, אין כל אפשרות להתיר טלטול בסדרות של יחידות בתרגילים ובאימון עוצבתי, כאשר אין חונים 30 יום במקום אחד, אלא מדלגים ממקום למקום. והריח פחות מסו יום גם הפרי מגדים לא מתיר יושבי צריפים, וגדרות אחרות אין אפשרות לתקן בשדה לשעה קלה.

להציל את תורת העירובין בצורת הפתח בסדרות הצבא בשדה כפי שנהגנו עד כה נראה לחדש ולומר... הרמב"ם (הל' עירובין א, ג) מביא להלכה את גירסת הירושלמי (עירובין א, י): "וכן יושבי אהלים או סוכות או מחנה שהקיפוהו מחיצה אין מטלטלין מאהל לאהל עד שיערבו כולן, אבל שיירה שהקיפוה מחיצה אין צריכין לערב אלא מוציאין מאהל לאהל בלא עירוב לפי שהן כולן מעורבין ואין אותן אהלים קבועין להן". המגיד משנה כתב שם שלדעת הרמב"ם יש הבדל עקרוני בין אהלים שבמחנה לאהלים שבשיירה...

...שיירה שחנתה בבקעה, הם באמת אינן קבועים לדירה כי חנייתם היא על מנת לפוש ולהמשיך בדרכם, לכן לא מועיל אצלם צורת הפתח משום שאינם מוקפים לדירה. אבל אהלים שבמחנה שדינם כקבועים במקומם, אף על פי שאינם יושבים שם זמן רב, כל ישיבתם נידונות כשייבה קבועה ונידונים כמוקפים לדירה אם התכוונו לכך מלכתחילה. לכן מועילה אצלם צורת הפתח כמו בחצר ומבוי. ...ההלכה של יושבי צריפין דאין מונים להם אלא מפתח ביתם אינה נוגעת לכאן. כי שם צריכים לא רק ישוב ודירה, כי אם גם קביעות ורציפות, מה שאין כן כאן אין צורך אלא היכר והיקף לדירה. ...שכל ענין התחומין אינו שייך למאהל צבאי... שאין איסור תחומין במאהל צבאי ע"פ הרשב"א [עבודת הקודש בית נתיבות שער ה סימן א] וסיעתו. לכן אפשר להתיר את כל המאהלים שבצה"ל ע"י צורת הפתח, מאחר שנידונים כמוקפים לדירה ע"י המאהל הזה עצמו. ברם, בתנאי שיקימו המאהל ואחר כך צורת הפתח, כדי שיהיה בבחינת ישוב ולבסוף הוקף.

• הרב גורן הכריע בין שתי האפשרויות. מדוע הכריע לדמות לעירוב חצרות ולא לעירוב

תחומין?

• מה הסיבה שחיליס הנמצאים בעת אימון במאהל בשבת בשטח פתוח, יכולים לעשות עירוב

צורת הפתח, ומדוע אין זה סותר את פסיקת הטור והשולחן ערוך?

כאמור, לאחר שהרב שרמן ציין בקצרה את פסיקת הרב גורן, הוא כתב:

הרב אברהם שרמן (שם)

בבירור אצל כמה מחכמי ירושלים ובראשם הגרי"ש אלישיב, קבעו שהגדרת מקום דיוורין ומקום שאין בו דיוורין נקבעת כנאמר בהלכות עירובי תחומין דמקום דיוורין רק משלושים יום והלאה נחשב כמקום קבוע. ודחה הגרי"ש אלישיב את הדימוי בין צורת הפתח בשיירה בבקעה לדיני עירוב חצרות כנאמר לעיל בדברי הרב גורן. והוסיף סברא שאין כלל לדמות מאחר שבעירובי חצרות בשיירה הסיבה שאינם צריכים, כהסבר הרב המגיד שאף שהשיירה נחה לדיוור לצורך השבת, אולם שהייתם הארעית באהלים

לא קובעת כל אחד רשות לעצמו, ולכן אין צריך עירובי חצרות, ועל מנת לקבוע רשות כל אחד ואחד מספיק ששהייתם תהיה יותר מאשר שבת אחת. מה שאין כן בצורת הפתח מד' רוחות בבקעה ששם החיסרון בדירורין שאינם קבועים ולגבי דירורין שיקבלו שם קביעות חיש צורך בל' יום.

הלכה למעשה הכריע הגרי"ש אלישיב דאף שצורת הפתח מד' רוחות לא מועילה ע"פ פסק השולחן ערוך כמבואר, ליחדה היוצאת לסדרה או אימון למשך פחות מל' יום, בכל זאת שיתקינו צורת הפתח מד' רוחות. שכן קיימת שיטת תוס' והרא"ש בתירוצם הראשון שמורת הפתח מד' רוחות מועיל גם בבקעה ומקום שאין בו דירורין, (אף שהשולחן ערוך לא פסק כמותם). ...

ולענ"ד שמא יש להוסיף דכיוון דמדאורייתא צורת הפתח מועילה במקום שאין בו דירורין, ורק מדרבנן גזרו ובטלו תוקף צורת הפתח במקום שאין בו דירורין כדברי שולחן ערוך הרב, שמא תנאי יחידות הצבא בשדה לסדרות ואימונים הם כשעת הדחק, ולצרכים דחופים לא העמידו דבריהם בשעת דחק ויועיל דין דאורייתא בצורת הפתח מד' רוחות. יש להדגיש ולציין בפסק הגרי"ש אלישיב דגם שהותקן ערוב צורת הפתח בתנאים כנ"ל, המדקדקים והזהירים לא יטלטלו בין הרשויות באפנים האסורים בטלטול, וצ"ע לשעת הדחק.

[עוד עסקו בענין זה: הרב אברהם אבידן, שבת ומועד בצה"ל, עמ' שו-שיז; הלכה כסדרה בצה"ל הלכות עירובין, עמ' 146-147]

- הסבר את הדחיה של דברי הרב אלישיב לסברת הרב גורן.
- מדוע בכל זאת פסקו הרב אלישיב ויבדל"א הרב שרמן שחיילים הנמצאים בעת אימון במאהל בשבת בשטח פתוח, יכולים לעשות עירוב צורת הפתח.

הלכה למעשה

הלכה כסדרה בצה"ל - עירובין, עמ' 146-148

עירוב בשטח שאינו מיושב

מקום שאינו מיושב שהוקף בצורת הפתח מכל צדדיו אינו הופך ע"י לרשות היחיד. אולם אם המקום מוקף מחיצה משני צדדים נגדיים או מרובם, מחתן להשלים את ההיקף בצורת הפתח. מאהל שמקימים בסדרת שטח ושוהים בו כמה ימים, נחשב למקום מיושב וניתן להקיפו בצורת הפתח. ולכתחילה יש לתקנו כדלהלן סעיף ו, אם השהייה בו נמשכת פחות מחודש. שטח כינוס נחשב למקום שאינו מיושב גם אם הקימו בו אהלים. שטחי אימונים קבועים שיש בהם תשתיות (דרכי גישה, מתקני אימון וכד') דינם כמיושבים. סדר העדיפויות להקמת עירוב במקום שאינו מיושב הוא: תיקון שני צדדים נגדיים במחיצות. הקפת השטח כולו בצורת הפתח, כאשר המרחק בין עמוד לעמוד הוא עד עשר אמות. הקפה בצורת הפתח, כאשר לפחות בשני צדדים המרחק בין עמוד לעמוד אינו גדול מעשר אמות.

אמונה

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף כא עמוד ב

אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים, יצתה בת קול ואמרה "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני" (משלי כג, טו), ואומר "חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר" (משלי כז, יא).

תשובות הגאונים - שערי תשובה סימן מג

עירובין וידים שלמה המלך תקנם [עירובין כא ע"ב]. בשלמא נטילת ידים תקן משום סרך תרומה, אלא עירובין היאך תקן שלמה? וכי לא היו נוהגין ישראל בהם קודם שלמה? תינח עלינו לשבח תקנת יהושע שהיו קודם בחוץ לארץ, ועכשיו נכנסו לארץ מקום מכוון לנגד כסא הכבוד והוצרך לתקנו ודאי כך הוא והענין מורה לכך, אבל עירובין היאך לא היו נוהגים קודם? והשיב הגאון רבינו האיי ז"ל כי ודאי כך הם הדברים. אבל כל אותם השנים שהיו ישראל טרודין במלחמות ובאויבים ובכמה מיני צרות לא היה להם פנאי למדוד בין עיר לעיר ולתקן פתחי מבואות ולהניח עירובין שהיה להם במחנות ולא נהגו בעירוב כי במחנה הם פטורים כמו ששנינו [עירובין יז ע"ב]: "ארבעה דברים פטורים במחנה מביאין עצים מכל מקום, ופטורים מנטילת ידים ומדמאי ומלערב". וכשעמד שלמה שנאמר בימיו "יהודה וישראל רבים כחול אשר על היס לרב אכלים ושתים ושמחים" (מלכים א, ד, כ), תקן להם ידים ועירובין שלא נהגו ישראל מקודם עד אותו זמן.

רבנו יהודה הלוי, ספר הכוזרי מאמר ג אותיות נ-יא

נ. ...נשאר לי לשאול אותך בעירוב והוא קלות במצות השבת, איך יתיר מה שאסרו הבורא בתחבולה ההיא הנקלה והפחותה.

נא. אמר החבר: חס ושלום שיסכימו המון חסידים וחכמים על מה שיתיר קשר מקשרי התורה, אך הם מזרזים ואומרים: עשו סייג לתורה. ומן הסייגות שסייגו, שאסרו ההוצאה וההכנסה מרשות היחיד לרשות הרבים ובהפך, מה שלא אסרה זה התורה, ואחר כן גלגלו בסייג ההוא גלגול להרוחה, כדי שלא תחשב השתדלותם כתורה, ושיהיה ריוח לבני אדם בהשתמשם, ולא יגיעו אל הריוח ההוא אלא ברשות, והרשות הוא עשות העירוב, כדי שתהיה הכרה בין המותר לגמרי ובין הסייג ובין האסור.

הראי"ה קוק, עין איה - שבת, פרק א סימן עג [שבת יד ע"ב]

אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים, יצתה בת קול ואמרה "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני" (משלי כג, טו), ואומר "חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר" (משלי כז, יא).

התורה האלהית היא בנוייה על יסוד חיוב האדם בעבודת ד' בדברים מעשיים, שהם דוקא בונים את בנין הרוחניות של הדעות הטהורות והמדות הקדושות באדם, בכללו ובפרטיו. והנה לולא החכמה האלהית שהאירה עינינו במה לזכות את ארחנו ולמדה אותנו דרך חיים, שדוקא בעבודת ד' במעשה נזכה לאושר הקנינים הנעלים הרוחניים, ואם נחפוץ לאנות את עצמנו ולאמר שנזכה לקניני הדיעות

האמיתיות והמדות הטהורות מצד עצמן, מצד היושר והמאור שיש בהן עצמן במושכלן ואופין הרוחני, לא תעלה זאת בידינו.

כי האדם בכלל כל ימי חלדו הוא דומה בערך תכלית השלמות לנער, שצריך חינוך מעשי בהנהגותיו בנימוס ובדרך ארץ, וכל שלימות הטעונה חינוך מעשי היא טובה לאדם להשריש עצמו בהם בימי הנערות דוקא, כלימוד אומניות וכתיבה וכיו"ב. ורק בהתרגלו בחינוך מעשי ע"י דקדוק פרטי באומנות המעשית, רק אז יעלה במבחר ימיו וזקנותו להשכיל להרחיב את אומנותו ע"פ דרכי שכל של הרחבה, עד שימצא כלים חדשים נאותים ליהנות בהם הבריות. כן בכלל כל ימי חיי האדם כשמתרגל במעשים טובים, והמה מצות התורה כולן, שהן עצות עליונות להחרית על ידן עמוק עמוק בנפש האדם כל דבר אמת וכל מדה קדושה וחשובה, רק אז יזכה לעצמו לשלימות הרוחניות, ויזכה את העולם בעתיד בהקנינים הנשגבים של המדות והדעות, שהן אורו של עולם הגנוזות באור תורה, עד אשר ע"י העליה היוצאת מתוך ההרגל המעשי יבא העולם למצב הנכון והנשא, שלא ילמדו עוד איש רעהו ואיש את אחיו לדעת את ד' כי כולם ידעו אותו מקטנם ועד גדולם.

(ע"פ ירמיהו לא, לג).

אמנם לולא תורת ד' שהאירה לעולם בהדרכה זאת, היתה דעת האדם החלושה נוטה שצריך לקבוע ולאחוז בתכליות עצמן, בשרשי הדעות והמדות החמודות, ולפנות עורף חלילה אל המעשים הרבים שהם נועדו ע"פ עצת ד' להכין הדרך לכל אלה. חלושי הדעות הללו נמצאו ג"כ בהרבה דורות, שהתאזרו בגילוי פנים וחוצפא סגיא, לגלות פנים בתורה שלא כהלכה, ומרשיעי ברית כאלה פשטו יד בנטיעות המעשיות לבטלן. ועוד הוסיפו סרה לאמר שהעסק במעשים ודקדוקם יעתיק את האדם מלכת עד השורש של הדיעות והמדות עצמן, וישתקע במעשים שהם עומדים עוד הרחק מהמכוון הפנימי של

יסודה של תורה. אמנם יד ד' עשתה זאת שבאה המציאות וטפחה אותה על פניהם, שהרי במי אנו מוצאים כל מדה קדושה וטהורה, באיזה אומה אנו מוצאים דעת אלהים אחד בטהרתה וברורה, הלא באומה הקדושה ובבחירי בניה ששמו להם דרך התורה לקו, והרבו לדקדק במצות ובפרטיהן, ואלה הדקדוקים היו להם למחיה לרומם נפשם, לקדשם ולזככם במדות נעלות וקדושות, בקדושה, ענוה, אהבת צדק ואהבת הבריות, וכל מדות מפוארות שהן תפארת לו לאדם.

והנה הרעיון שמביא את האדם להוסיף אומץ ודקדוק במצות בפרטיהן ועוד לדקדק ולהרחיב המעשה בחוג היותר מרווח לעשות סייג לתורה וכדומה, הרעיון העקרי הוא בא בזה מצד ההכרה הפנימית בגודל החשיבות הראוי להנתן מצד האדם לדברי אלהים חיים. "במה יזכה נער את ארחו לשמור כדברך", ובמה איפוא יראה האדם בפועל שדברי תורה חשובים בעיניו חשיבות אלקיית, רק במה שמרחיב ומדייק הרבה ועושה סייג לתורה ופורש מן הדומה לכיעור. "לשמור כדברך", דברך לא נאמר אלא כדברך, אע"פ שעצמותם של המעשים הולכים בעיקרם אחר התכליות הנפלאות הגנוזות בהם, מ"מ בכלל יש תכלית המקיפה את כל המצות כולן, והיא ההכרה העליונה המשתרשת בלבו של אדם בהגדלת שם ד' ית' המביאה לכל טוב. א"כ הסבה המביאה להוסיף דיוקי תורה במעשה הוא הרעיון היותר נאצל ויותר גדול המקיף את כל החמודות כולן. ואע"פ שאין האדם יכול לצייר בלבבו את עומק האמתיות של התכליות הגנוזות בכל מצוה בפרטה, מ"מ דבר זה עצמו, מה שמצד נערותו של האדם בעולם הזה מצד חומרו, הדרך המשריש בלבבו גודל כבודן של מצות ואלהיותן בא ע"י הריבוי של הדיוק הנמרץ שהוא מתנהג בהן, א"כ החכמה הזאת שמביאה לאדם להרבות דקדוקים מעשיים, היא עצמה ע"כ מתאמת היא לכל הדיעות היותר נשגבות והמדות היותר עליונות. שהרי הצד הכולל כולן הוא הכרת כבוד ד' וגדלו, שזאת ההכרה תביא את העולם כולו לשכלולו ותיקונו העתיד, "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ד', כמים לים מכסים" (ישעיהו יא, ט).

ע"כ ברור הדבר שהסיבות שמביאות להרחיב דיוק המעשים במצות, יביאו ג"כ לכל החמודות המכוונות במעשי המצות כולן, ומתוך שהסיבה שמביאה לדיוק המעשים היא כ"כ גדולה ועליונה, ע"כ התוצאות היוצאות משמירת הדיוקים מביאות בפועל להשריש ג"כ עמוק בלבבות שומריהן את כל החמודות של הקדושות התכליתיות. וכשהדברים מתבררים בניסיון הם מטפחים על פניהם של חורפינו שאומרים: הרי אנו משתקעים יותר מדאי במעשים ודיוקים שעל ידם הננו נעתקים מהתוך והתכלית, כי אדרבא, הננו רואים בפועל שכשם שהסבה הגורמת להרשים את האלהיות שבמצות וכבודן ע"י דיוקי המעשים, היא סבה אדירה ופנימית המרוממת את הנפש ומקדשתה, כן המעשים עצמם והמון הדיוקים היוצאים מנטיה קדושה כזאת הם דומים לשרשם להגביר את הרוחניות וכל חמדת הקדושה בנוצריהם. "חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך" (שיר השירים ז, יד), דרשו ע"ז חכמים ז"ל. הרבה דברים גזרו סופרים עלי וקבלתים באהבה. באמת רק מצד אהבת ד' הגדולה הנטועה בישראל נטתה האומה תמיד לבקש שמירה דיוקית והרחבה רבה במעשי התורה והמצוה, ע"כ באהבה קבלה האומה עליה גזירות חכמים, שהרי לקיימן ולאשרן צריך הגוי כולו, אי איכא הגוי כולו אין (עבודה זרה לו ע"ב). וע"כ נתפשטו גזירות חז"ל וסייגי התורה בישראל, מפני שהם נאותים לנפש האומה, האוהבת את ברית אלהיה באהבת שמו ית' הנקרא עליה, והיא מבלטת את אהבתה הפנימית הזאת שרשפיה רשפי אש שלהבתיה, ע"י הוספת דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים בפועל.

עירובין, בהם ניכר הרבה הצד של גדולת הערך של המצות ואלהיותן, שע"כ צריך להרחיק ג"כ מדבר שיוכל הציור הנערותי של האדם לטעות ולומר שכשם שאין איסור בהוצאה מרשות המיוחדת למשותפת, כן אין איסור מרה"י לרשות הרבים. בנטילת ידים, ניכרת יפה הפעולה של הקדושה הצריכה להיות נמשכת בהליכותיהם של ישראל. הקדושה המעשית הזאת של טהרת הידים מעירה על טהרת הפעולות בכלל, ומביאה בזה לטהרת הלב והנפש.

על ערכה של הסיבה שהביאה להרחבת הדיוקים אלה המעשיים נאמר "בני אם חכם לבך", ולפי המצב הראוי לבן צעיר הכרח לאחוז בהרחבת המעשים כדי לגלות על ידם האהבה הקדושה הגנוזה בנפשך, תדע שזאת הסיבה עצמה תביאך לעוצם התכליות עצמן, שהן גנוזות בלבי. כלומר סוף שבזה הדבר עצמו יתרחבו יותר הכוונות העליונות שהן עצמן הלב והתוך של התורה ומצותיה, כפי המדה היותר גבוהה שהיא ידועה ליצרן ונותן ית'. "אם חכם לבך ישמח לבי גם אני", לפי מדתי.

ולענין הדברים המסובבים מהמעשים, אמר "חכם בני", התחכם בפועל, לא רק בחכמת הלב לבד, לא רק בעוצם הרגש הפנימי שמלהיבך להרחיב הדיוקים שבתורה הנך חביב עלי, כ"א גם בחכמה המעשית שבה תבנה אותם הדקדוקים, ותילי תילים של ההלכות שילווך בכל מצעדיך. "חכם בני ושמח לבי", כפי מה שתוסיף להיות מדקדק במעשים בפועל, כן תתגדל ותתאדר אצלך קדושת נפשך הפנימית שהם שמחת לבי.

"ואשיבה חורפי דבר", המחרפים ואומרים שההשתקעות במעשים תרחק מהכונה הפנימית, והם מחרפים בזה בכלל מערכות אלקי ישראל, שהרי שורשה של תורה היא שמירת המעשים בפועל. אמנם כאשר ע"י חכמתך הילדותית, כלומר הרחבתך את הדברים המעשיים שהם ממשגי החומר שמקומם נאות רק במצב הגוף שהיא ילדות לגבי עצמותה של ידיעת האמת המופשטת. תשמח לבי, ושמח לבי כלומר שתוסיף יותר קדושה ויותר נדיבות, יותר אהבת חסד ויותר התקדשות המדות והמעשים כפי אותה המדה של התחכמותך במעשה, שהיא המדה החינוכית, "חנוך לנער ע"פ דרכו". ובוה "אשיבה חורפי דבר", ראו כי שקר אמרתם שהדקדוק המעשי מפסיד את התוך, כי ראו נא אלה הבנים מרבי הדקדוקים, כמה הם קולטים בקרבם דוקא ע"י דיוקיהם את התוך והכונה הכללית שבתורה ומצותי' לאהבת חסד ותורת חיים, שמאור פני עליון. ונאות מאד "ואשיבה חורפי דבר" לנטילת ידים, שמחרפינו אמרו שהדיוק של הטהרה החיצונה הביא לזלזול במדות הרחמים והחמלה וכיו"ב. וכיון שאנו רואים שבמי אתה מוצא מדת החסד הרחמים והחנינה, בעם ד' אלה המצויינים בדקדוקיה של תורה, הרי החורפים מוכרחים להיות נאלמים, כי יראו שהמה מהבל יחד ודבר אלהינו יקום לעולם.

על כן כשתיקן שלמה עירובין, להרחיב דקדוקי תורה במעשה בעניני שבת, ונטילת ידים, שהיא טהרה חיצונית מעשית, יצתה בת קול ואמרה: בני אם חכם לבך ובאת להרגיש שיש חובה להראות את ההדר האלהי של התורה והמצוה ע"י הרחבת דיוקיהן בפועל, "ישמח לבי גם אני", אע"פ שמחשבותי גבהו ממחשבותיכם ודרכי מדרכיכם, מ"מ חכמת הלב שלכם מכוונת היא בערך של יחש אל לבי ותכלית הנשגבה שלי בתורה ומצותיה. ואמר עוד "חכם בני", כלומר לך בדרך חכמה זו של הרחבת המעשים בעיון דיוקי תורה ושמירת גדריה, "ושמח לבי", מזה יתגדלו אצלך הטובות הרוחניות שהן שמחת לבי. "ואשיבה חורפי", הטוענים שאין יתרון לעבודה מעשית, וק"ו המחרפים ואומרים שהיא מזקת את התרוממות הרוח והגיון הלב, אשיבה אותם "דבר". הנה לכם משל חי, "בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב), השומר את הצד המעשי שבתורה ומדקדק בהרחבתו, וראו כמה נאים דרכיו וכמה נעלות הנה תכונותיו, עד שהוא משמח את לבי, כלומר נטיותיו הפנימיות הן הולכות לדרך העולה לתיקון היותר שלם לעולם כולו, עד שיביאו את המצב הנעלה של שמחת ד' במעשיו, מצד גודל ההשרשה המוסרית

שפועלים דקדוקי תורה הרבים והרחבים, מה שלא יוכלו להביא לזה המון הגיונות מופשטים, "חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר".